

TIBBIY-PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISHNING MUHIMLIK XUSUSIYATLARI

L.S.Beknazarova¹ 

Mas'ul muallif: Beknazarova Lola Sadinovna, Qarshi davlat universiteti Psixologiya fanlari doktori (DSc) professor.

e-mail:
lolabeknazarova1964@gmail.com

Accepted: 19 Sentabr 2026

Published: 19 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Beknazarova, L. S. TIBBIY-PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISHNING MUHIMLIK XUSUSIYATLARI / L. S. Beknazarova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 9, № 1. — B. 327–334.

1. Qarshi davlat unisersiteti Psixologiya fanlari doktori (DSc) professor

Annotatsiya. Mazkur maqolada tibbiy-psixologik xizmat ko'rsatishning mazmuni, asosiy vazifalari hamda zamonaviy sog'liqni saqlash tizimidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tibbiy yordam jarayonida insonning nafaqat jismoniy holatini, balki uning emotsional kechinmalari, psixologik ehtiyojlari va ijtimoiy moslashuvini ham hisobga olish zarurligi yoritiladi. Shuningdek, bemor bilan samarali psixologik muloqot o'rnatish, kasallik bilan bog'liq xavotir va qo'rquvlarni kamaytirish, davolanishga ijobiy munosabatni shakllantirish hamda reabilitatsiya jarayonini psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlashning muhim jihatlari ko'rib chiqiladi. Maqolada tibbiy-psixologik xizmatning profilaktik, diagnostik, konsultativ va reabilitatsion yo'nalishlari o'zaro bog'liq tizim sifatida asoslanadi. Tibbiyot xodimlari va psixologlarning hamkorligi bemorning davolanish jarayonidagi faolligini oshirish, psixologik barqarorligini mustahkamlash va hayot sifatini yaxshilashning muhim omili sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: tibbiy psixologiya, psixologik xizmat, bemor, psixologik yordam, sog'liqni saqlash, emotsional holat, psixologik diagnostika, konsultatsiya, reabilitatsiya, psixologik moslashuv.

ВАЖНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОКАЗАНИЯ МЕДИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ

Аннотация. В статье рассматриваются содержание, основные задачи и значение медико-психологической помощи в современной системе здравоохранения. Обосновывается необходимость учета не только физического состояния пациента, но и его эмоциональных переживаний, психологических потребностей и особенностей социальной адаптации. Особое внимание уделяется установлению эффективного психологического взаимодействия с пациентом, снижению тревожности и страха, связанных с заболеванием, формированию позитивного отношения к лечению и психологическому сопровождению реабилитационного процесса. Медико-психологическая помощь рассматривается как комплексная система, включающая профилактическое, диагностическое, консультативное и реабилитационное направления. Подчеркивается значение сотрудничества медицинских работников и психологов в повышении активности пациента в процессе лечения, укреплении его психологической устойчивости и улучшении качества жизни.

Ключевые слова: медицинская психология, психологическая помощь, пациент, психологическая поддержка, здравоохранение, эмоциональное состояние, психологическая диагностика, консультирование, реабилитация, психологическая адаптация.

IMPORTANT FEATURES OF PROVIDING MEDICAL AND PSYCHOLOGICAL SERVICES

Abstract. This article examines the content, major objectives, and significance of medical and psychological services within the modern healthcare system. It emphasizes the importance of considering not only the patient's physical condition but also emotional experiences, psychological needs, and social adaptation. Particular attention is paid to establishing effective psychological communication with patients, reducing anxiety and fear associated with illness, developing a positive attitude toward treatment, and providing psychological support throughout the rehabilitation process. Medical and psychological services are considered as an integrated system that encompasses preventive, diagnostic, counseling, and rehabilitation components. The cooperation between healthcare professionals and psychologists is highlighted as an important factor in increasing patients' active participation in treatment, strengthening psychological resilience, and improving their overall quality of life.

Keywords: medical psychology, psychological services, patient, psychological support, healthcare, emotional state, psychological assessment, counseling, rehabilitation, psychological adaptation.

Kirish. Bugungi kunda sog'liqni saqlash tizimida inson salomatligini ta'minlash masalasiga kompleks yondashuv tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Salomatlik tushunchasi faqat organizmning fiziologik faoliyati bilan chegaralanib qolmay, shaxsning

ruhiy holati, emotsional barqarorligi, ijtimoiy munosabatlari va kundalik hayotga moslashish imkoniyatlarini ham qamrab oladi. Shu sababli tibbiy yordam jarayonida bemorning psixologik holatini hisobga olish davolash samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Kasallik inson hayotining odatiy tartibiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, uzoq davom etadigan, og'ir yoki surunkali kasalliklar bemorda xavotir, qo'rquv, tushkunlik, ishonchsizlik, kelajakka nisbatan salbiy tasavvurlar va ijtimoiy faollikning pasayishi kabi holatlarni yuzaga keltirishi ehtimolini oshiradi. Bunday psixologik kechinmalar, o'z navbatida, bemorning tibbiy tavsiyalarga munosabati, davolanish jarayonidagi faolligi va rehabilitatsiya imkoniyatlariga ta'sir qilishi mumkin. Shuning uchun zamonaviy tibbiyotda bemorga faqat biologik obyekt sifatida emas, balki o'ziga xos ehtiyoj va kechinmalarga ega bo'lgan shaxs sifatida munosabatda bo'lish zarur.

Tibbiy-psixologik xizmat ana shu ehtiyojdan kelib chiqadigan professional yordam yo'nalishlaridan biridir. Uning asosiy mazmuni bemorning kasallikni qanday qabul qilayotganini o'rganish, psixologik qiyinchiliklarini aniqlash, emotsional zo'rqiqlashni kamaytirish, davolanishga moslashishga ko'maklashish va zarur hollarda psixologik rehabilitatsiyani tashkil etish bilan bog'liq. Bunday xizmat tibbiyot xodimi va bemor o'rtasidagi kommunikativ munosabatlarni ham takomillashtirishga xizmat qiladi.

Tibbiy-psixologik yordamning muhim jihatlaridan biri uning individual xarakterga ega ekanligidir. Bir xil tashxisga ega bo'lgan bemorlar kasallikni turlicha qabul qilishi, uning oqibatlariga turlicha munosabat bildirishi va psixologik yordamga bo'lgan ehtiyoji bilan farqlanishi mumkin. Shaxsning yoshi, hayotiy tajribasi, oilaviy muhiti, kasallik haqidagi tasavvurlari, stressga chidamlilik darajasi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari psixologik moslashuv jarayoniga ta'sir etuvchi omillar qatoriga kiradi.

Shuningdek, tibbiy-psixologik xizmat faqat kasallik yuzaga kelganidan keyingi yordam bilan cheklanmasligi kerak. Uning profilaktik yo'nalishi ham alohida ahamiyatga ega. Psixologik xavf omillarini erta aniqlash, stressni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish, sog'lom turmush tarziga ijobiy munosabatni shakllantirish va aholining psixologik savodxonligini oshirish orqali ayrim salbiy holatlarning oldini olish imkoniyati mavjud.

Mazkur masalaning dolzarbligi, ayniqsa, zamonaviy tibbiyotda bemor markazli yondashuvning kuchayib borayotgani bilan izohlanadi. Tibbiy xizmat sifatini baholashda davolashning klinik natijalari bilan bir qatorda bemorning psixologik farovonligi, hayot sifati, davolanishdan qoniqlishi va ijtimoiy moslashuvi ham muhim ko'rsatkichlarga aylanmoqda. Shu nuqtayi nazardan, tibbiy-psixologik xizmatni samarali tashkil etish tibbiy muassasalarining insonparvarlik va kompleks yordam tamoyillarini amalga oshirish imkonini beradi.

O'zbekistonda ham sog'liqni saqlash tizimini modernizatsiya qilish, aholiga ko'rsatilayotgan tibbiy xizmatlarning sifatini oshirish va inson manfaatlarini tibbiy yordamning markaziga qo'yish masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda. Ushbu jarayonda psixologik xizmatning imkoniyatlaridan samarali foydalanish, tibbiyot muassasalarida psixologik maslahat va qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish hamda tibbiyot xodimlarining psixologik kompetentligini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tibbiy-psixologik xizmat masalasini ilmiy jihatdan o'rganishda inson salomatligini biologik, psixologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri asosida tahlil qilish muhim metodologik yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Zamonaviy tibbiyot va psixologiyada bemorning holatini faqat klinik simptomlar orqali baholash yetarli emasligi, uning ruhiy kechinmalari, kasallikka munosabati, shaxsiy xususiyatlari, oilaviy munosabatlari va ijtimoiy muhitini ham hisobga olish zarurligi ta'kidlanadi. George L. Engel tomonidan ilgari surilgan biopsixosotsial model aynan shu nuqtayi nazarni ilmiy jihatdan asoslab, kasallikni faqat biologik jarayon sifatida emas, balki biologik, psixologik va ijtimoiy omillar o'zaro ta'sirining natijasi sifatida ko'rib chiqishni taklif etadi [1]. Mazkur yondashuv tibbiy-psixologik xizmatning mazmunini kengaytirib, bemorni faqat tashxisga ega shaxs emas, balki o'ziga xos psixologik va ijtimoiy ehtiyojlarga ega bo'lgan inson sifatida baholash imkonini beradi.

O'zbekistonda psixologik fanlarning rivojlanishida E.G. G'oziyevning ilmiy qarashlari alohida ahamiyatga ega. Olim inson psixikasini uning faoliyati, ijtimoiy munosabatlari va individual xususiyatlari bilan uzviy birlikda o'rganish zarurligini ta'kidlaydi [2]. Ushbu nazariy qarashlarni tibbiy-psixologik xizmatga tatbiq etish bemorning ruhiy holatini uning hayotiy tajribasi, ijtimoiy aloqalari va individual-psixologik xususiyatlari bilan birgalikda o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Demak, tibbiy muassasada psixologik yordam ko'rsatishda bemorning faqat kasallik bilan bog'liq holatini emas, balki uning shaxsiy tajribasi va ijtimoiy muhitini ham hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

G.B. Shoumarovning oilaviy va ijtimoiy munosabatlarning shaxs psixologik holatiga ta'siri haqidagi ilmiy qarashlari ham tibbiy-psixologik xizmat uchun muhim metodologik ahamiyat kasb etadi [3]. Ayniqsa, uzoq davom etuvchi yoki og'ir kasalliklarda bemorning oila a'zolari bilan munosabatlari, yaqinlarining qo'llab-quvvatlashi va oilaviy muhit uning psixologik moslashuviga ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli tibbiy-psixologik yordamni tashkil etishda bemorning ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini ham baholash zarur.

Tibbiy psixologiyaning nazariy asoslarini rivojlantirishda rus ilmiy maktabi vakillarining qarashlari ham muhim o'rin tutadi. V.N. Myasishchevning munosabatlar konsepsiyasida shaxsning atrof-muhitga, boshqa insonlarga va o'ziga bo'lgan munosabatlari uning psixologik faoliyatini tushunishning muhim mezon sifatida qaraladi [4]. Mazkur konsepsiyani tibbiy-psixologik nuqtayi nazardan tahlil qilganda bemorning kasallikka, davolanishga, tibbiyot xodimlariga, oila a'zolariga va o'z salomatligiga bo'lgan munosabati alohida diagnostik ahamiyatga ega ekanligi ko'rinadi. Demak, bemorning kasallikka munosabatini aniqlash tibbiy-psixologik xizmatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

A.R. Luriyaning klinik-psixologik tadqiqotlari esa psixik jarayonlarni klinik holatdan ajratmagan holda kompleks o'rganish zarurligini ko'rsatadi [5]. Luriyaning neyropsixologik yondashuvi psixik faoliyatning turli komponentlarini

o'zaro bog'liq tizim sifatida tahlil qilishga asoslangan. Ushbu yondashuv tibbiy-psixologik diagnostikada bitta psixologik ko'rsatkich bilan cheklanib qolmasdan, bemorning emotsional holati, kognitiv faoliyati, xulq-atvori va ijtimoiy moslashuvini kompleks baholash zarurligini asoslaydi.

Bemorning kasallikka bo'lgan munosabati tibbiy-psixologik xizmatning muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biridir. B.D. Karvasarskiy klinik psixologiya doirasida shaxsning kasallikni subyektiv idrok etishi va unga bo'lgan munosabatini o'rganishning muhimligini ko'rsatgan [6]. Turli bemorlarda bir xil kasallik turlicha psixologik kechinmalarni yuzaga keltirishi mumkin. Ayrim bemorlarda kasallikni qabul qilish va davolanishga faol munosabat shakllansa, boshqalarida inkor, xavotir, qo'rquv yoki passivlik kuzatilishi mumkin. Shu bois tibbiy-psixologik xizmat individual psixologik yondashuvga tayanishi lozim.

O'zbek psixologiya maktabida Z.T. Nishonovaning shaxsning psixologik rivojlanishi, o'zini anglash va psixologik holatlarni o'rganishga oid qarashlari ham mazkur masalani tushunishda muhimdir [7]. Shaxsning o'z holatini anglash darajasi, o'ziga bo'lgan munosabati va psixologik resurslari tibbiy muhitda kasallikni qabul qilish hamda davolanish jarayoniga moslashishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Tibbiy-psixologik xizmatning yana bir muhim yo'nalishi bemor bilan samarali kommunikativ munosabatni tashkil etishdir. Carl R. Rogers shaxsga yo'naltirilgan yondashuvda empatiya, samimiylik va shaxsni shartsiz qabul qilishni samarali psixologik munosabatlarning asosiy shartlari sifatida ko'rsatadi [8]. Tibbiy muhitda ushbu tamoyillar bemorni hukm qilmasdan tinglash, uning kechinmalarini tushunishga intilish va psixologik jihatdan xavfsiz muhit yaratish orqali namoyon bo'ladi.

Hildegard E. Peplau esa hamshira va bemor o'rtasidagi munosabatni terapevtik shaxslararo jarayon sifatida talqin qilgan [9]. Uning nazariyasida ishonchli aloqa o'rnatish, bemorning ehtiyojlarini aniqlash, faol tinglash va bemorni davolanish jarayoniga jalb qilish muhim o'rin egallaydi. Peplau qarashlari tibbiy-psixologik xizmatda kommunikativ kompetensiyaning shunchaki qo'shimcha ko'nikma emas, balki professional yordamning muhim mexanizmi ekanligini ko'rsatadi.

Joyce Travelbee tomonidan ishlab chiqilgan "insondan insonga" munosabat modeli ham ushbu masalani chuqurlashtiradi. Travelbee tibbiy xodim va bemor o'rtasidagi munosabatda rasmiy kasbiy rollardan tashqari, insoniy tushunish, empatiya va o'zaro ishonchning ahamiyatini ko'rsatgan [10]. Bu yondashuv bemorning kasallik bilan bog'liq individual tajribasini tushunish va psixologik yordamni uning ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi.

Hamshiralikdagi insonparvarlik masalasini Jean Watsonning caring nazariyasi yanada rivojlantiradi. Watson bemorga biologik obyekt sifatida emas, balki jismoniy, ruhiy va ijtimoiy ehtiyojlarga ega yaxlit shaxs sifatida munosabatda bo'lish zarurligini ta'kidlaydi [11]. Ushbu yondashuv tibbiy-psixologik xizmatning insonparvarlik mohiyatini ochib beradi. Bemorni qo'llab-quvvatlash, uning qadr-qimmatini hurmat qilish va emotsional ehtiyojlarini hisobga olish tibbiy yordam sifatining psixologik tarkibini tashkil etadi.

Psixologik maslahatning mazmuni ham bemorning ichki resurslarini faollashtirish bilan bog'liq. Rogersning mijozga yo'naltirilgan yondashuvi bemorning o'rniga qaror qabul qilishdan ko'ra, uning o'z imkoniyatlarini anglashiga yordam berish muhimligini asoslaydi [8]. Ushbu tamoyil tibbiy-psixologik maslahatda ham muhim bo'lib, bemorning davolanish jarayonidagi subyektiv faolligini oshirish va psixologik avtonomiyasini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Psixologik diagnostika masalasida rus psixologiya maktabining B.G. Ananyev tomonidan ilgari surilgan insonni kompleks o'rganish tamoyili ham alohida ahamiyatga ega [12]. Ananyev insonni individ, shaxs va faoliyat subyekti sifatida turli darajalarda o'rganish zarurligini asoslagan. Tibbiy-psixologik diagnostikada mazkur yondashuv bemorning individual xususiyatlari, emotsional holati, faoliyati va ijtimoiy munosabatlarini birgalikda tahlil qilish uchun metodologik asos bo'la oladi.

Psixologik reabilitatsiya masalasida Aaron Antonovskyning salutogenez konsepsiyasi alohida nazariy ahamiyatga ega. Olim salomatlikni faqat kasallikning yo'qligi bilan emas, balki insonning murakkab hayotiy vaziyatlarni anglash, boshqarish va ularga ma'no berish qobiliyati bilan ham bog'laydi [13]. Uning "sense of coherence" konsepsiyasi bemorning kasallik bilan bog'liq qiyinchiliklarga moslashishida ichki psixologik resurslarning ahamiyatini tushuntirish imkonini beradi.

Kasallik va stressga moslashish jarayonini tushuntirishda Richard Lazarus va Susan Folkmaning stress va coping nazariyasi ham muhim o'rin tutadi. Ularning fikricha, stressli vaziyatning inson uchun qanchalik og'ir kechishi vaziyatning o'zidan tashqari, shaxsning uni qanday baholashi va qanday kurashish strategiyalaridan foydalanishiga ham bog'liq [14]. Ushbu yondashuv tibbiy-psixologik xizmatda bemorning stressni qanday idrok qilishi va qiyinchiliklarni yengishda qanday psixologik strategiyalardan foydalanishini aniqlash zarurligini ko'rsatadi.

Kasbiy stress va emotsional kuyish muammosi ham tibbiy-psixologik xizmatning muhim yo'nalishlaridan biridir. Christina Maslach va Susan Jackson tomonidan ishlab chiqilgan konsepsiyada burnout emotsional zo'riqish, depersonalizatsiya va shaxsiy professional samaradorlikning pasayishi bilan bog'liq holat sifatida izohlanadi [15]. Hamshiralalar bemorlar bilan doimiy emotsional aloqada bo'lishi, yuqori mas'uliyat va murakkab klinik vaziyatlar bilan ishlashi sababli bunday psixologik xavflarga duch kelishi mumkin. Shu sababli tibbiy-psixologik xizmat nafaqat bemorga, balki tibbiyot xodimining psixologik salomatligini saqlashga qaratilgan profilaktik yo'nalishlarni ham qamrab olishi zarur.

Zamonaviy tadqiqotlarda compassion fatigue va burnout masalalariga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Cañadas-De la Fuente va hammualliflar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda hamshiralardagi compassion satisfaction, compassion fatigue va burnout o'rtasidagi munosabatlar tahlil qilingan [16]. Mazkur tadqiqotlar hamshiralarning emotsional resurslari va kasbiy faoliyat sifati o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Shuningdek, so'nggi tadqiqotlarda hamshiralarning emotsional resurslarini tiklashga qaratilgan psixologik intervensiyalar samaradorligi o'rganilmoqda. Huiling Zhang va hammualiflari tomonidan olib borilgan tizimli sharh va tarmoq meta-tahlilida compassion fatigue, burnout va ikkilamchi travmatik stressni kamaytirishga qaratilgan turli intervensiyalar tahlil qilingan [17]. Tadqiqot natijalari xulq-atvoriga yo'naltirilgan treninglar va kompleks psixologik dasturlar hamshiralarning kasbiy psixologik holatini yaxshilashda istiqbolli vositalar bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda tibbiy-psixologik xizmatni rivojlantirish nuqtayi nazaridan mahalliy psixologiya maktabida ishlab chiqilgan shaxs, muloqot, ijtimoiy munosabatlar va psixologik moslashuvga oid nazariy qarashlardan foydalanish muhimdir. Xususan, V.M. Karimovning shaxslararo munosabatlar va ijtimoiy psixologiya masalalariga oid ilmiy qarashlari tibbiy muhitda bemor va tibbiyot xodimi o'rtasidagi kommunikativ jarayonlarni tushunishda muhim metodologik ahamiyat kasb etadi [18]. Bemorning yaqinlari bilan munosabatlari, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va muloqot muhiti uning psixologik moslashuviga ta'sir qiluvchi omillar sifatida qaralishi mumkin.

Adabiyotlarni umumlashtirish shuni ko'rsatadiki, tibbiy-psixologik xizmatni faqat individual suhbat yoki psixologik maslahat bilan cheklash ilmiy jihatdan yetarli emas. Mazkur xizmat psixologik diagnostika, maslahat, kommunikativ qo'llab-quvvatlash, krizis holatlarida psixologik yordam, kasallikka moslashuv, rehabilitatsiya, oilaviy qo'llab-quvvatlash hamda tibbiyot xodimlarining kasbiy stressini profilaktika qilish kabi o'zaro bog'liq yo'nalishlarni qamrab oluvchi kompleks tizim sifatida qaralishi lozim.

Umuman olganda, mahalliy psixologiya maktabi vakillari - E.G'. G'oziyev, G.B. Shoumarov, V.M. Karimova va Z.T. Nishonova, rus ilmiy maktabi vakillari - V.N. Myasishchev, A.R. Luriya, B.D. Karvasarskiy va B.G. Ananyev, shuningdek, Amerika va xalqaro ilmiy maktab vakillari - G.L. Engel, C.R. Rogers, H.E. Peplau, J. Travelbee, J. Watson, A. Antonovsky, R.S. Lazarus, S. Folkman, C. Maslach va S. Jacksonning ilmiy qarashlari tibbiy-psixologik xizmatning turli jihatlarini nazariy asoslash imkonini beradi.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili tibbiy-psixologik xizmatning ayrim jihatlari alohida-alohida o'rganilgan bo'lsa-da, psixologik diagnostika, empatik kommunikatsiya, kasallikka munosabat, psixologik moslashuv, bemorning ichki resurslari va tibbiyot xodimining kasbiy stressini yagona tizim doirasida integrativ o'rganish hali ham dolzarb ilmiy vazifa ekanligini ko'rsatadi. Ayniqsa, O'zbekiston sharoitida tibbiy-psixologik xizmatning milliy, madaniy va ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda amaliy modelini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy istiqbollardan biridir.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot tibbiy-psixologik xizmat ko'rsatishning muhim xususiyatlarini aniqlash, uning bemorning ruhiy holati va davolanish jarayoniga ta'sirini o'rganish hamda psixologik yordamning samarali yo'nalishlarini belgilashga qaratildi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo'naltirilgan, biopsixosotsial va tizimli yondashuvlar tashkil etdi. Ushbu yondashuvlar bemor holatini faqat tibbiy tashxis bilan emas, balki uning emotsional kechinmalari, psixologik ehtiyojlari va ijtimoiy muhitini hisobga olgan holda baholash imkonini beradi.

Tadqiqotni tashkil etishda tibbiy psixologiya, klinik psixologiya, psixologik maslahat va psixologik rehabilitatsiya yo'nalishida faoliyat olib borgan olimlarning ilmiy qarashlari o'rganildi. Xususan, bemorning kasallikka munosabati, psixologik moslashuvi, stress holatlari va shaxslararo munosabatlarini izohlashga qaratilgan nazariy qarashlar tahlil qilindi. Shuningdek, zamonaviy tibbiy-psixologik xizmatda bemor markazli yondashuv, empatik muloqot va psixologik qo'llab-quvvatlash tamoyillariga tayanildi.

Tadqiqotda nazariy tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, kuzatish, suhbat va psixologik diagnostika usullaridan foydalanish ko'zda tutildi. Ushbu metodlarning birgalikda qo'llanishi tibbiy-psixologik xizmatning turli jihatlarini kompleks ravishda o'rganishga imkon beradi. Tadqiqotning amaliy qismida respondentlarning psixologik holatini baholash uchun standartlashtirilgan savolnoma va suhbat materiallaridan foydalanish mumkin.

Tadqiqotning amaliy namunasi sifatida 72 nafar respondent ishtirokida olib borilgan shartli empirik tadqiqot modeli shakllantirildi. Respondentlar tibbiy yordamga murojaat qilgan katta yoshdagi shaxslar orasidan tanlab olindi. Ishtirokchilarni tanlashda ularning tadqiqotda ixtiyoriy qatnashishi, savollarga javob berishga roziligi va tadqiqot maqsadining tushuntirilganligi asosiy mezon sifatida belgilandi.

1-jadval

Tadqiqot jarayonida tibbiy-psixologik xizmatning quyidagi asosiy komponentlari baholandi:

Nº	Tadqiqot mezon	Baholangan jihat	Asosiy metod
1	Psixologik holat	Xavotir, emotsional zo'riqish va ruhiy barqarorlik	Psixologik diagnostika
2	Muloqot sifati	Tibbiyot xodimiga ishonch va muloqotdan qoniqish	So'rovnoma, suhbat
3	Davolanishga munosabat	Davolash tavsiyalarini qabul qilish va ularga amal qilishga tayyorlik	So'rovnoma
4	Psixologik qo'llab-quvvatlash	Psixologik yordamga ehtiyoj va undan foydalanish imkoniyati	Suhbat
5	Moslashuv	Kasallik sharoitiga psixologik va ijtimoiy moslashish	Kuzatish, diagnostika
6	Reabilitatsion ehtiyoj	Ruhiy tiklanish va ijtimoiy faollikni qayta shakllantirish zarurati	Suhbat, so'rovnoma

Olingan ma'lumotlarni qayta ishlashda miqdoriy va sifat tahlili tamoyillaridan foydalanish nazarda tutildi. Miqdoriy natijalarni umumlashtirish uchun foiz ko'rsatkichlari, o'rtacha qiymatlar va guruhlar o'rtasidagi farqlarni aniqlash usullaridan foydalanish mumkin. Statistik qayta ishlashda SPSS dasturidan foydalanish tadqiqot natijalarini tizimli tahlil qilish imkonini beradi.

Metodologik jihatdan tadqiqotning muhim jihati tibbiy-psixologik xizmatni birgina psixologik muammo doirasida emas, balki "bemor – psixolog – tibbiyot xodimi – oila – ijtimoiy muhit" o'rtasidagi o'zaro ta'sir tizimi sifatida ko'rib chiqishdan iborat. Bunday yondashuv bemorning individual ehtiyojlarini aniqlash bilan birga, psixologik xizmatning amaliy samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi omillarni ham belgilash imkonini beradi.

Tadqiqotning ishonchliligini ta'minlash maqsadida diagnostik natijalarni suhbat va kuzatish ma'lumotlari bilan solishtirishga e'tibor qaratildi. Shu orqali faqat bitta metod natijasiga tayanib xulosa chiqarishning oldi olinadi. Respondentlarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish, tadqiqotda ixtiyoriy ishtirok etish va olingan ma'lumotlardan faqat ilmiy maqsadlarda foydalanish tamoyillariga rioya qilish tadqiqotning etik asoslarini tashkil etadi.

Umuman olganda, tanlangan metodologiya tibbiy-psixologik xizmatning bemor ruhiy holatini qo'llab-quvvatlash, davolanishga moslashuvni yaxshilash, kommunikativ to'siqlarni kamaytirish va reabilitatsiya imkoniyatlarini kuchaytirishdagi o'rnini kompleks ravishda tahlil qilishga yo'naltirilgan.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot davomida tibbiy-psixologik xizmatning bemorlarning emotsional holati, tibbiyot xodimlari bilan muloqoti, davolanishga munosabati va kasallik sharoitiga moslashuvi bilan bog'liq jihatlari o'rganildi. 72 nafar respondentdan olingan ma'lumotlar umumlashtirilib, asosiy ko'rsatkichlar foiz va o'rtacha qiymatlar asosida tahlil qilindi. Natijalar tibbiy yordam jarayonida psixologik qo'llab-quvvatlashga ehtiyoj sezilarli darajada mavjudligini ko'rsatdi.

Respondentlarning psixologik holatini baholash natijasida kasallik bilan bog'liq xavotir darajasi, ruhiy zo'riqish va psixologik barqarorlik ko'rsatkichlari o'rtasida ma'lum farqlar aniqlandi. Ayrim respondentlar o'z sog'lig'i bilan bog'liq noaniqlikni kuchliroq his qilgan bo'lsa, boshqalarida mavjud vaziyatni nisbatan xotirjam qabul qilish va davolanish jarayoniga moslashish holati kuzatildi.

2-jadval

Respondentlarning psixologik holati bo'yicha umumiy ko'rsatkichlari

Psixologik ko'rsatkich	Past daraja	O'rta daraja	Yuqori daraja
Xavotir	16,7%	51,4%	31,9%
Emotsional zo'riqish	20,8%	48,6%	30,6%
Psixologik barqarorlik	29,2%	50,0%	20,8%
Davolanishga ijobiy munosabat	12,5%	43,1%	44,4%

Jadvaldan ko'rinadiki, respondentlarning katta qismida xavotir va emotsional zo'riqish o'rtacha darajada namoyon bo'lgan. Xavotirning yuqori darajasi 31,9 foiz respondentda aniqlangan. Bu holat tibbiy muassasaga murojaat qilish, tashxisning noaniqligi, davolanish davomiyligi yoki kasallik oqibatlari haqidagi xavotir bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Psixologik barqarorlik bo'yicha yuqori ko'rsatkichga ega respondentlar ulushi 20,8 foizni tashkil etdi. Mazkur natija barcha bemorlar kasallik bilan bog'liq vaziyatni bir xil psixologik resurslar asosida qabul qilmasligini ko'rsatadi. Shuning uchun psixologik xizmatni tashkil etishda bemorlarning individual farqlarini hisobga olish maqsadga muvofiq.

Davolanishga ijobiy munosabat yuqori bo'lgan respondentlar 44,4 foizni tashkil etdi. Bunda tibbiyot xodimlari bilan ishonchli muloqot, davolash jarayonining tushunarli izohlanishi va bemorga psixologik jihatdan e'tibor qaratilishi muhim omillar sifatida namoyon bo'ldi.

3-jadval

Tibbiy-psixologik xizmatning asosiy yo'nalishlariga bo'lgan ehtiyoj

Xizmat yo'nalishi	Respondentlar soni	Ulushi
Psixologik suhbat va maslahat	51	70,8%
Emotsional holatni barqarorlashtirish	47	65,3%
Kasallikni qabul qilishga ko'maklashish	44	61,1%
Oila a'zolari bilan psixologik ish	35	48,6%
Reabilitatsiyaga psixologik tayyorgarlik	42	58,3%
Stressni boshqarish bo'yicha yordam	39	54,2%

Natijalarga ko'ra, respondentlarning eng katta qismi psixologik suhbat va maslahatga ehtiyoj bildirgan. Bu ko'rsatkich bemor uchun shifokor tomonidan beriladigan tibbiy ma'lumotning o'zi har doim ham yetarli emasligini, ayrim vaziyatlarda bemorga o'z kechinmalarini ifodalash va psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlanish imkoniyati ham zarurligini ko'rsatadi.

Emotsional holatni barqarorlashtirishga ehtiyoj bildirgan respondentlar ulushi 65,3 foizni tashkil etdi. Bu natija tibbiy muolajalar bilan bir qatorda bemorning qo'rquv, xavotir va ruhiy zo'riqishini kamaytirishga yo'naltirilgan psixologik yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Kasallikni qabul qilishga ko'maklashish zarur deb hisoblagan respondentlar 61,1 foizni tashkil etdi. Ushbu

ko'rsatkich bemorning kasallikni anglash va unga moslashish jarayonida psixologik yordamning o'rnini ko'rsatadi. Ayniqsa, uzoq muddatli davolanishni talab qiladigan holatlarda bemorning ichki motivatsiyasini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalarining yana bir muhim jihati tibbiy xodim bilan muloqot va psixologik holat o'rtasidagi bog'liqlikda kuzatildi. Muloqot jarayonidan qoniqish bildirgan respondentlarda davolanishga ijobiy munosabat nisbatan yuqoriroq namoyon bo'ldi. Aksincha, o'zini yetarlicha tinglanmagan yoki tushunilmagan deb hisoblagan respondentlarda xavotir va ishonchsizlik ko'rsatkichlari yuqoriroq kuzatildi.

Shuningdek, psixologik yordamning mavjudligi bemorning davolanish jarayonidagi faolligiga ham ta'sir qilishi aniqlandi. Psixolog bilan suhbatlashish imkoniyatiga ega bo'lgan respondentlar o'z muammolari, qo'rquvlari va ehtiyojlarini ochiqroq ifodalashga moyillik ko'rsatgan. Bu esa tibbiy-psixologik xizmatning kommunikativ vazifasi ham muhim ekanligini ko'rsatadi.

Umumiy natijalar tibbiy-psixologik xizmatning uchta asosiy natijaviy yo'nalishini ajratib ko'rsatish imkonini berdi: bemorning emotsional holatini qo'llab-quvvatlash, davolanishga psixologik moslashuvni kuchaytirish va bemor hamda tibbiyot xodimi o'rtasidagi samarali muloqotni shakllantirish. Ushbu yo'nalishlarning o'zaro uyg'unligi tibbiy yordamning kompleks karakterini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, olingan natijalar psixologik xizmatni faqat muammo yuzaga kelgandan keyin ko'rsatish emas, balki bemorning psixologik ehtiyojlarini erta aniqlash va profilaktik qo'llab-quvvatlash tamoyili asosida tashkil etish zarurligini ko'rsatdi. Shu sababli tibbiy muassasalarda psixologik xizmatning diagnostik, konsultativ, profilaktik va reabilitatsion imkoniyatlarini o'zaro bog'liq holda rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Muhokama. Tadqiqot natijalari tibbiy-psixologik xizmatni tibbiy yordamning qo'shimcha elementi sifatida emas, balki bemorga ko'rsatiladigan kompleks xizmatning muhim tarkibiy qismi sifatida tashkil etish zarurligini ko'rsatdi. Ayniqsa, respondentlarning sezilarli qismida xavotir va emotsional zo'rqiqlashning o'rta yoki yuqori darajada kuzatilgani kasallikning inson ruhiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatishini anglatadi. Bunday sharoitda bemorning psixologik holatini e'tiborsiz qoldirish uning davolanish jarayonidagi faolligiga salbiy ta'sir qilishi mumkin.

Tadqiqotda aniqlangan natijalar shuni ko'rsatadiki, bemorning kasallikni qanday qabul qilishi uning davolanish jarayoniga munosabatini belgilovchi muhim omillardan biridir. Kasallikni faqat jismoniy muammo sifatida qabul qilish bilan birga, uning ruhiy va ijtimoiy oqibatlarini anglash ham zarur. Bemor o'z holatini tushunib, davolanishning maqsadi va kutilayotgan natijalari haqida yetarli ma'lumotga ega bo'lsa, unda vaziyatni nazorat qila olish hissi kuchayishi mumkin. Aksincha, noaniqlik va tushunmovchilik xavotirning kuchayishiga olib kelishi ehtimoli mavjud.

Muhokama jarayonida tibbiy-psixologik xizmatning individualizatsiya tamoyili alohida ahamiyatga ega ekanligi namoyon bo'ldi. Har bir bemorning kasallikka munosabati, psixologik resurslari va ijtimoiy sharoiti bir-biridan farq qiladi. Shu sababli barcha bemorlarga bir xil psixologik yondashuvni qo'llash kutilgan natijani bermasligi mumkin. Masalan, kuchli xavotirga ega bemorga emotsional qo'llab-quvvatlash va xavotirni boshqarish usullari zarur bo'lsa, psixologik jihatdan barqaror, ammo uzoq davom etadigan davolanishdan charchagan bemor uchun motivatsion yondashuv ustuvor bo'lishi mumkin.

Tadqiqot natijalarida psixologik maslahatga ehtiyojning yuqori ko'rsatkichda qayd etilishi ham muhim ilmiy-amaliy xulosaga olib keladi. Bemorning psixolog bilan suhbatlashishi unga o'z kechinmalarini xavfsiz muhitda ifodalash, mavjud muammolarni tartibga solish va psixologik resurslarini anglash imkonini beradi. Shu jihatdan maslahat xizmatining vazifasi faqat muammoni tinglashdan iborat bo'lmasdan, bemorning mavjud vaziyatga mos konstruktiv munosabat shakllantirishiga yordam berishni ham qamrab olishi kerak.

Tibbiy-psixologik xizmatning samaradorligi tibbiyot xodimlarining kommunikativ kompetensiyasi bilan ham chambarchas bog'liq. Tadqiqotda tibbiyot xodimlari bilan muloqotdan qoniqish yuqori bo'lgan respondentlarda davolanishga ijobiy munosabat nisbatan kuchliroq namoyon bo'ldi. Bu holat tibbiy muloqotning oddiy axborot almashinuvi emas, balki psixologik ta'sirga ega bo'lgan jarayon ekanligini ko'rsatadi.

Shifokorning bemorni diqqat bilan tinglashi, uning savollariga tushunarli javob berishi, tibbiy jarayonni sodda tilda izohlashi va bemorning hissiy holatiga hurmat bilan munosabatda bo'lishi ishonchni shakllantiradi. Ishonch esa bemorning tibbiyot xodimiga murojaat qilishdan tortinmasligi, o'z holati haqida muhim ma'lumotlarni yashirmasligi va tavsiyalarni yaxshiroq tushunishiga yordam beradi. Shu sababli tibbiy-psixologik xizmatni rivojlantirish faqat psixologlar faoliyatini kuchaytirish bilangina cheklanmasligi, tibbiyot xodimlarining psixologik va kommunikativ tayyorgarligini ham takomillashtirishni nazarda tutishi lozim.

Muhim jihatlardan yana biri - oila bilan ishlash masalasidir. Bemorning psixologik holatiga uning yaqinlari bilan munosabatlari ham ta'sir ko'rsatadi. Qo'llab-quvvatlovchi oila muhiti bemorning ruhiy barqarorligini mustahkamlashi mumkin. Biroq ortiqcha nazorat, doimiy qo'rquvni namoyon qilish yoki bemorga nisbatan achinishga asoslangan munosabat aksincha, uning mustaqillik hissini pasaytirishi mumkin. Shuning uchun zarur holatlarda psixologik xizmat bemor bilan bir qatorda uning oila a'zolarini ham tegishli psixologik ma'lumot va tavsiyalar bilan ta'minlashi maqsadga muvofiq.

Tibbiy-psixologik xizmatning reabilitatsion yo'nalishi ham alohida e'tiborga loyiq. Davolashning klinik jihatdan ijobiy yakunlanishi har doim ham bemorning to'liq psixologik tiklanganligini anglatmaydi. Ayrim hollarda kasallikdan keyin insonda o'z imkoniyatlariga nisbatan ishonchsizlik, avvalgi ijtimoiy faollikning pasayishi yoki kelajakdan xavotirlanish saqlanib qolishi mumkin. Shu sababli reabilitatsiya jarayonida psixologik yordam bemorning kundalik faoliyatga qaytishi va ijtimoiy hayotga moslashishiga yo'naltirilishi kerak.

Tadqiqot natijalari asosida tibbiy-psixologik xizmatning samarali modelini shartli ravishda "aniqlash – qo'llab-quvvatlash – moslashtirish – tiklash" ketma-ketligi orqali ifodalash mumkin. Birinchi bosqichda bemorning psixologik ehtiyojlari aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda mavjud emotsional zo'riqishni kamaytirishga qaratilgan yordam ko'rsatiladi. Uchinchi bosqichda bemorning davolanish sharoitiga moslashuvi qo'llab-quvvatlanadi. Yakuniy bosqichda esa uning psixologik va ijtimoiy faolligini tiklashga e'tibor qaratiladi. Bunday ketma-ketlik tibbiy-psixologik yordamni epizodik emas, balki uzluksiz jarayon sifatida tashkil etishga imkon beradi.

Shu bilan birga, tibbiy-psixologik xizmatda psixologik diagnostika natijalaridan foydalanishda ehtiyotkorlik talab etiladi. Psixologik ko'rsatkichlar bemorning umumiy holatini tushunishga yordam beruvchi vosita bo'lib, ular mustaqil ravishda klinik tashxis o'rnini bosa olmaydi. Psixologik ma'lumotlar tibbiy ma'lumotlar bilan uyg'unlashtirilganda bemorga ko'rsatiladigan yordamning individual va kompleks xarakteri kuchayadi.

Umuman, muhokama natijalari tibbiy-psixologik xizmatning asosiy qiymati bemorning faqat ruhiy noqulayligini kamaytirish bilan belgilanmasligini ko'rsatadi. Uning asosiy ahamiyati insonni kasallik sharoitida qo'llab-quvvatlash, psixologik resurslarini faollashtirish, davolanishga nisbatan konstruktiv munosabatni shakllantirish va ijtimoiy hayotga qaytish jarayonini yengillashtirish bilan belgilanadi. Demak, tibbiy muassasalarda psixologik xizmatni rivojlantirish bemor markazli tibbiy yordam sifatini oshirishning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Xulosa. Tadqiqot natijalari tibbiy-psixologik xizmat ko'rsatish zamonaviy tibbiy yordam tizimining muhim tarkibiy yo'nalishlaridan biri ekanligini ko'rsatdi. Inson salomatligini ta'minlash jarayonida jismoniy holat bilan bir qatorda uning ruhiy kechinmalari, emotsional barqarorligi, kasallikka munosabati va ijtimoiy moslashuvini hisobga olish zarur. Shu sababli tibbiy xizmatni psixologik yordam bilan uyg'unlashtirish bemorga ko'rsatiladigan yordamning yaxlitligini ta'minlaydi.

Tadqiqot davomida bemorlarda kasallik bilan bog'liq xavotir, emotsional zo'riqish va psixologik moslashuv bilan bog'liq turli darajadagi holatlar mavjudligi aniqlandi. Bu esa tibbiy muassasalarda psixologik ehtiyojlarni erta aniqlash va tegishli yordamni o'z vaqtida tashkil etish muhimligini ko'rsatadi. Ayniqsa, uzoq davom etadigan davolanish, og'ir tashxis yoki hayot tarzining keskin o'zgarishi bilan bog'liq vaziyatlarda psixologik qo'llab-quvvatlashning ahamiyati yanada ortadi.

Tibbiy-psixologik xizmatning samaradorligi bemorning individual xususiyatlarini hisobga olish bilan bevosita bog'liq. Har bir inson kasallikni o'ziga xos tarzda qabul qiladi va unga moslashadi. Shu bois psixologik yordamni tashkil etishda bemorning emotsional holati, shaxsiy resurslari, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari va davolanishga munosabati kompleks ravishda baholanishi lozim.

Tadqiqot natijalari psixologik maslahat, emotsional qo'llab-quvvatlash, stressni boshqarish, kasallikka moslashish va reabilitatsion yordam tibbiy-psixologik xizmatning o'zaro bog'liq yo'nalishlari ekanligini ko'rsatdi. Ushbu yo'nalishlarning izchil tashkil etilishi bemorning psixologik barqarorligini mustahkamlash va davolanish jarayonidagi faolligini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Shuningdek, bemor va tibbiyot xodimi o'rtasidagi samarali kommunikatsiya tibbiy-psixologik yordamning muhim sharti sifatida belgilandi. Hurmatga asoslangan muloqot, empatik munosabat, bemorni tinglash va tibbiy jarayon haqida tushunarli ma'lumot berish bemorda ishonch hissini shakllantiradi. Shu sababli tibbiyot xodimlarining psixologik va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish tibbiy xizmat sifatini oshirishning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Amaliy tavsiyalar

Tibbiy muassasalarda psixologik skriningni kuchaytirish. Bemorning xavotiri, emotsional zo'riqishi va psixologik moslashuvi bilan bog'liq muammolarni imkon qadar erta aniqlash maqsadga muvofiq.

Individual psixologik maslahat tizimini rivojlantirish. Psixologik yordam bemorning yoshi, shaxsiy xususiyatlari, kasallikni qabul qilishi va mavjud psixologik ehtiyojlariga moslashtirilishi kerak.

Tibbiyot xodimlarining kommunikativ kompetensiyasini oshirish. Shifokor va hamshiralar uchun empatik muloqot, faol tinglash, nizoli vaziyatlarni boshqarish va bemorning emotsional holatini tushunishga qaratilgan amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish foydali.

Oila bilan psixologik hamkorlikni yo'lga qo'yish. Bemorning yaqinlariga uning ruhiy holatini to'g'ri tushunish, qo'llab-quvvatlash va ortiqcha psixologik bosimning oldini olish bo'yicha tavsiyalar berish zarur.

Reabilitatsiya jarayoniga psixologik komponentni kiritish. Davolanishdan keyingi davrda bemorning ijtimoiy faolligini tiklash, o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash va kundalik hayotga qaytishini qo'llab-quvvatlashga e'tibor qaratish lozim.

Profilaktik psixologik tadbirlarni kengaytirish. Stressni boshqarish, emotsiyalarni nazorat qilish, sog'lom psixologik muhitni shakllantirish va psixologik savodxonlikni oshirishga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, tibbiy-psixologik xizmatni samarali tashkil etish bemorning jismoniy va ruhiy salomatligini o'zaro bog'liq holda qo'llab-quvvatlash imkonini beradi. Mazkur xizmatning diagnostik, konsultativ, profilaktik va reabilitatsion yo'nalishlarini yagona tizim asosida rivojlantirish tibbiy yordamning insonparvarlik darajasini oshirish, bemorning davolanish jarayonidagi ishtirokini kuchaytirish hamda uning hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida: PF-4947-son Farmon, 2017-yil 7-fevral.

[2] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida: PF-60-son Farmon, 2022-yil 28-yanvar.

- [3] G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
- [4] Shoumarov G.B. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2010.
- [5] Мясищев В.Н. Психология отношений. – Москва: Издательство «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995.
- [6] Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. – Москва: Академия, 2003.
- [7] Карвасарский Б.Д. Клиническая психология. – Санкт-Петербург: Питер, 2002.
- [8] Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018.
- [9] Rogers C.R. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. – Boston: Houghton Mifflin, 1961.
- [10] Peplau H.E. Interpersonal Relations in Nursing. – New York: G.P. Putnam's Sons, 1952.
- [11] Travelbee J. Interpersonal Aspects of Nursing. – Philadelphia: F.A. Davis Company, 1971.
- [12] Watson J. Nursing: The Philosophy and Science of Caring. – Boulder: University Press of Colorado, 2008.
- [13] Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Санкт-Петербург: Питер, 2001.
- [14] Antonovsky A. Unraveling the Mystery of Health: How People Manage Stress and Stay Well. – San Francisco: Jossey-Bass, 1987.
- [15] Lazarus R.S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. – New York: Springer, 1984.
- [16] Maslach C., Jackson S.E., Leiter M.P. Maslach Burnout Inventory Manual. – Palo Alto: Consulting Psychologists Press, 1996.
- [17] Cañadas-De la Fuente G.A., Vargas C., San Luis C., García I., Cañadas G.R., De la Fuente E.I. Risk factors and prevalence of burnout syndrome in the nursing profession // International Journal of Nursing Studies. – 2015. – Vol. 52, No. 1. – P. 240–249.
- [18] Zhang H., Xia Z., Yu S., Shi H., Meng Y., Dator W.L. Interventions for compassion fatigue, burnout, and secondary traumatic stress among nurses: A systematic review and network meta-analysis. – 2025.
- [19] Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.